

sesti sen ajattelun historiasta kiinnostuneelle. Se avaa mielenkiintoisia mahdollisuuksia ja innoittaa tutkimaan lisää. Se myös asettaa lukijansa aivan olennaisen (ja jälleen kerran eksistentiaalisen) kysymyksen äärelle: jos ajattelun, viisauden ja järjen, alkuperä on siellä, missä Colli väittää — siis maniassa, hulluudessa rakkauten, runouden ja jopa laskennallisen alueilla — mihin ajattelu on edennyt? Miten muinainen minä, lukija, olen lukiessani ja kenties ymmärtäessäni lukemaani. Mitä muinaisesta on jäljellä meidän pitkälle viedyssä ratiossamme? Ja: miten pitkällä siis lopulta olemme? Ostakaa tämä kirja ja löytäkää hulluutenne. Terapeuttista luettavaa, joka rassaa myös järjeä.

J.K. kansiliepeen tekstit menevät ainakin minun kirjajaksilöissäni väärässä järjestyksessä. Ehkä suurempi filosofi tai hullu viehättyisi tästä, mutta minä pidän sitä pelkästään painovirheenä.

Mika Saranpää

LUONNON KÄSITTEEN LUONNOSTA

Jussi Kotkavirta (toim.): Luonnon luonto – Filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta. SoPhi, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 2, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopistopaino 1996. Kirjoittajat: Juha Sihvola, Reijo Työriñoja, Kari Väyrynen, Jussi Kotkavirta, Esa Sironen, Juha Varto, Jürgen Matthies.

“Luonnon luonto” on esseekokoelma, joka perustuu toukokuussa 1994 pidettyyn Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen Luontokollokvioon. Kokoavana ideana on esipuheen mukaan luontokäsitteen historiallinen muodonmuutos alkuperäisistä merkityskerrostumista luonnosta irtautumisen kieleen ja aina luonnon hallinnan käsitteisiin asti. Tämä kuvakieli on toki ympäristöfilosofisessa keskustelussa muuttunut kliseeksi, joka peittää usein karkeita yksinkertaisuuksia. Tässä kokoelmassa on kuitenkin päästy monien helppojen yleistysten ohitse. Teoksessa kateetaan pitkä historiallinen ajanjakso, mutta siinä keskitytään pääasiassa yksittäisiin avaintapahtumiin, mikä toki on kokoelmateokselle sopivaa.

Mielenkiintoista tässä kokoelmassa on se, että kirjoittajista kukaan ei lukeudu varsinaisiin ympäristöfilosofoihin. Esseissä ei näin juumiuduta ympäristöfilosofisessa keskustelussa syntyneisiin rintamalinjoihin. Tällainen käsitteily on mielestäni hyvin tervetullutta, sillä se auttaa murtamaan liiankin vakiintunutta ympäristöfilosofian ja “muun” filosofian rajaa.

Sävy kuitenkin voisi olla neutraalimpi.

Kotkavirta ohittaa biosentrisen keskustelun pinnallisena. Biosentrismen pinnallisuudelle on toki perusteita, mutta sen ohittamiselle sivulauseessa ei. Aiemmin mainittuja karkeita yleistyksiä teoksesta löytyykin lähinnä vain ympäristöfilosofiasta puhuttaessa. Historiallisia ajattelijoita käsitellään kuitenkin hyvin tuoreesti, ja monet mm. ympäristöfilosofisesta keskustelusta tutut yksinkertaisuudet (vaikkapa Kantin antroposentrismi) käyvät kyseenalaisiksi.

Juha Sihvolan artikkeli “Luonnon käsite Aristoteleen etiikassa ja poliittisessa teoriassa” kiinnittää huomiota antiikin filosofian suuriin eroihin nykyiseen moraalifilosofiseen keskusteluun nähden. Luonnon käsite luonnostaan olemisena, liikkeen lähtökohtana ja lajimuodon olemistapana on avain, jolla hän pyrkii purkamaan suurimpia esteitä Aristoteleen ajattelun ymmärtämisen tieltä. Ajan eettiseksi periaatteeksi hän kuvaa ihmisolemuksen täydellisen toteutumisen. Luontoon viittaaminen ihmistä ja yhteiskuntaa koskevassa filosofiassa onkin monien antiikin filosofioiden keskeinen piirre. Näin moraalifilosofian nykyinen erottaminen metafysikasta ja yhteiskuntafilosofiasta olisi järjetöntä.

Omituista Sihvolan artikkeleissa on hänen halunsa puolustella Aristoteleen filosofiaa nykyajan kritiikkiä vastaan, todistaa sen käyttökelpoisuus tänä päivänä. “Luontoon vetoaminen ei siis merkitse naturalistista virhepäätelmää, kehäargumenttia, ei edellyttä teleologiaa eikä sitä että kaikkien olisi tavoiteltava samoja elämänpäämääriä.” (s. 16) Kun ottaa huomioon tämän kokoelman historiallisen lähestymistavan, on Aristoteleen puolustaminen myöhempää moraalifilosofiaa ja sen mukana syntyneitä jakoja vastaan tarpeetonta. Mutta Sihvola näyttääkin itse pitävän tätä puolustautumista ajattomana, antiikin luontoetiikkaa yrityksenä vastata etiikan “alkuperäiseen erimielisyyteen” (12). Tämä on yllättävä ja hyvin kyseenalainen asenne.

Esseessä “Tuomas Akvinolaisen luonnon käsite ja sen kritiikki keskiajalla” Reijo Työriñoja kuvaa raamatullisen ja antiikin perinteiden kohtaamista ja tämän kohtaamisen vaikutusta myöhempään ajatteluun. Vaikka hän keskittyykin Tuomaan filosofiaan, ei hän unohda mainita muita, mm. vanhajuutalaisia yhdistysyrityksiä. Työriñojan tarkoituksena on osoittaa, kuinka keskeisessä asemassa kristinusko on ollut uuden luonnontieteen synnylle.

Työriñojan mukaan keskiaikainen keskustelu luontokäsitteen asemasta ja luonteesta on luonut välttämättömät, tosin ei tarpeelliset ehdot uuden luonnontieteen synnylle. Tuomaan hän näkee tämän siirtymäajan keskeisenä henkilönä, aristotelisen maailmankuvan edustajana, joka kuitenkin mahdollisesti tulevat muutokset. Kirjoituksessa kuvataan viehättävällä tavalla muutos yhdestä ainoasta mah-

dollisesta maailmasta, jossa asiat omaavat luonnolliset paikkansa, maailmaan, jonka itsenäiset luonnonlait ovat Jumalan vapaan tahdon ilmentymä.

Näin uudelle luonnontieteelle keskeiset ajatuskokeet tulevat käsitteellisesti mahdollisiksi. Samaan aikaan olemuksellinen ero luonnon ja artefaktan välillä hälvenee, mikä lopulta mahdollistaa manipulatiivisen suhteen ympäröivään luontoon. Suhde matematiikkaan muuttuu niinkään radikaalisti, Jumalan luomat matematiikan lait muuttuvat lopulta hänen itsensä olemassaolon reunaehdoiksi. Hedelmällisin kulttuurinen ympäristö tälle muutokselle on ollut puritanistinen liittoteologia, jonka puhtain kuvaus lienee Baconin "Uusi Atlantis". Näin uudet tieteet yhdistyivät maalliseksi mutta uskonnollisesti legitiimiksi kutsumukseksi.

Kari Väyrysen essee "Kant ja luonnon kunioitus" on tutkimusmatka yksittäisen filosofin ajatteluun, ei niinkään luontokäsitteen historian kartoitusta. Väyrysen kuvaakin saksalaista idealismia ja romantiikkaa sekakivilajiksi, josta yleiskuvan sijaan kannattaa tyytyä naputtamaan irti yksittäisiä korukiviä. Epähistoriallisuutta tämä ei toki ole, siihen viittaa hänen halunsa murtaa ympäristöfilosofisessa keskustelussa tehtyjä karkeita yleistyksiä, kuten "länsimainen traditio".

Väyrysen mukaan meidän on kuitenkin mahdollista ottaa Kantin ajatuksia omaksemme tänä päivänä, käyttää historiallisia korukiviä oman ajattelumme aineksina. Hän myöntää suoraan antavansa haasteen nykyiselle ekofilosofiselle keskustelulle ja sen antroposentrismi - biosentrismi - kiistoille. Hän kuvaa Kantia ajattelijana, joka pyrkii kritiikkien kautta luomaan yhtenäiskonseptiota luonnosta ja ihmisestä. Hän siten kiistää Kantin ihmiskeskeisyyden, mutta kylläkin siunaa tämän ihmislähtöisyyttä. Ekofilosofisen keskustelun kritiikki osuu tässä kohdin maaliin. Eri asia on, onko Kantista tai kestäen historian henkilöstä valmiiden ajatusmallien tarjoajaksi.

Väyrysellä on hyvin vahva näkemys siitä, että kulttuurimme kriisiä voidaan lähteä purkamaan jo löydettyinä käsittein, ei uusin ympäristöfilosofisin paradigmojin. Hänen näkemyksensä kanssa voi toki olla eri mieltä, mutta hänen kuvauksensa Kantista on joka tapauksessa hedelmällinen. Se avasi ainakin allekirjoittaneelle ensimmäistä kertaa tien romantiikan estetiikan ja etiikan yhteyksien ymmärtämiselle.

Jussi Kotkavirta asettaa esseessään "Luonto Hegelin käytännöllisessä filosofiassa" Hegelin filosofian vastaan modernia poliittista filosofiaa, jota Hegel kutsui luonnonoikeudeksi. Hän esittelee Hegelin kritiikin niin empiirisiä (Hobbes) kuin transendentaleja (Kant, Fichte) luonnonoikeusteorioita vastaan. Kotkavirta myös tarkastelee Hegelin

luontokäsityksissä tapahtuneita muutoksia Jnan kaudella (1800 - 1806) ja sen jälkeen.

Kotkavirran mukaan Hegel kritisoi edeltänyttä ja aikalaistensa poliittista filosofiaa siitä, että ne asettivat kulttuurin ja ihmisyyden vastoin luonnon oletettua kaaottisuutta. Näin kulttuuri ja poliittinen tila nähtiin mahdollisena vain "irroittautumalla luonnosta tai disiplinaamalla se" (89). Hegelin ohjelmaksi muodostui osoittaa kulttuurin ja luonnon, moraalisuuden ja luonnollisuuden ykseys. "Reaali filosofian tehtävä, erotuksena logiikasta ja metafysiikasta, on esittää luonto, tietoisuus sekä yhteiskuntahistoria absoluuttisen ykseyden ilmenemismuotoina" (96). Luonnollinen luonto ja siveellinen luonto ovat perustavammissa luonnon ykseydessä.

Jnan kauden perussubstanssijätysten jälkeen Hegel alkaa muotoilla subjektiviteetin, tietämisen (Erkennen) heräämiseen perustuvaa historiallista ajatteluaan. Luonto ei ole kahtiajakautunut henkeen ja kaaokseen, vaan luonnollinen luonto nähdään yhtenä hengen kehittymisen momenttina. Hegelille näyttää kuitenkin olleen erityisen tärkeää osoittaa hengen ylemmyys luonnosta. Hän loppujen lopuksi hyväksyykin monia mm. Hobbesin ajatuksia luonnollisesta luonnosta irtautumisen välttämättömyydestä, mutta pitäytyy selityksperustassaan. Kotkavirta pitääkin Hegelin suurimpana ansiona hänen historiallisen tietoisuuttaan luonnon ja kulttuurin perimmäisestä ykseydestä. Nykyisessä ympäristöfilosofiassa Hegelin myöhäisajattelu on tuonut esille etenkin yhdysvaltalainen Murray Bookchin.

Esa Sirosen essee "Lauri poika metsässä" herättää: Luonnon kokemisen paradokseista ei tarkastele yksittäisten ajattelijoiden ajatuksia, vaan maiseman ja luonnon kokemuksen muutoksia viime vuosisatoina. Sirosen lähtökohtana on ajatus, että alkuperäisenä pitämämme luonnontunne on yhteisöllinen ja historiallisesti värjätty. Kärjistettynä, herkin luonnontunne voi olla jopa teollinen tuote. Luonnonkuvan historia on "katseen historia" (118)

Sironen korostaakin "maisemallisen silmän" suhteellista nuoruutta ja väittää, että nykyisin luonnon kokemiseksi kutsumamme asia olisi talonpoikauskulttuurissa ollut mahdollon. Puhe aidosta luonnosta ja kaipuu luontoon olisivat siten vasta kaupunkikulttuurin ja modernin syntyyn kytkettyjä. Esimerkkinä hän käyttää vuorelle nousua myöhäisen porvarillisen ajan symbolina, ironisesti luonnonvalloituksen huipentumana.

Juha Varton "Heidegger ja fysiikan tulkin" antaa perusevättä siihen keskusteluun, jota Heideggerin filosofiasta etenkin ympäristöfilosofiassa käydään. Varto johdattaa lukijaa tutustumaan Heideggerin yritykseen purkaa kulttuurimme olemisenunohdusta, kuten Kotkavirta esipuheessaan asian esittää. Hei-

degger pyrki etsimään keskeisimpien käsitteidemme perimmäisiä merkityskertoja. Fysiikan, puhtaan ilmaantumisen (das reine Aufgehen), ja olemisen käsitteet ovat hänelle alkukäsitteitä, jotka edellyttävät luonnon ja kaiken ymmärtämistä. Näin ne eivät ole rinnastettavissa toisiinsa tai mihinkään muuhun, elämään tai olemassaolevaan.

Heideggerin keskeisin kritiikki kulttuuriamme kohtaan oli sen taipumus köyhdyttää nämä käsitteet pelkäksi läsnäolemiseksi, laskettavaksi ja käsin kosketeltavaksi. Teknologinen perinteemme on muodostanut läsnäolemisen metafysiikan. Tässä perinteessä luonnosta tai elämästä ei enää voida puhua ilmaantumisena, ei käsittämättömänä. Varton lähestymistavassa mielenkiintoisinta onkin se, kuinka hän pitää Heideggerin filosofiaa yrityksenä palauttaa toiseus, luonnon erilaisuus. Hänen mukaansa Heidegger ei pitänyt Henri Bergsonin élan vitalia (elämänhyöky) vitalistisena kannanottona, vaan käsittämättömän kuvauksena.

Jürgen Matthiesin "Luontokäsitteen renessanssi" päättää kokoelman sopivasti vaatimuksella uuden luontokäsitteen synnyttämisestä, luonnonfilosofian henkiinherättämisestä. Matthiesin mukaan nykyisen luonnontieteen käyttö "vihreisiin" tarkoitukseen on mahdotonta, sillä tieteen ja teknologian kriisin juuret löytyvät jo tieteen historiasta. Uutta suuntaa hän lähtee etsimään luonnontieteen tuoreimmista ajatuksista, joista hän monien muiden tavoin on löytänyt yhteyksiä mm. esisokraattisiin kosmoskäsityksiin. Itseorganisoitumisen käsite, spontaanin syntymisen ajatus on tässä keskeinen.

Matthies käsittelee itseorganisoitumista alkupisteenä uudella luonnontieteelle, jossa "luonnon alkuperäinen produktiivisuus" (144) otetaan huomioon. Kantin ja etenkin Schellingin ajatuksista hän löytää tällaisen tieteellisen ajattelun ituja. Kantille itseorganisoituminen oli ilmeisesti heuristinen apuväline siirtymässä aistillisesta siveelliseen, mutta Schellingille, "itseorganisoitumisen teologille" se muodosti luonnon kokonaisnäköyksen ytimen. Matthiesin mukaan vasta itseorganisoitumisen ja luonnon yhtenäisnäkemysten kautta käyvät järkeviksi ajatukset subjektin ja objektin eron häivyttämisestä.

Matthies päätyy esittämään ehdotuksen uuden tieteen asenteiksi, ei varsinaista ohjelmaa. Luonnossa ja subjektissa (aistikonseptomissa) itessään esiintyvistä ainainen epävarmuus sekä tarkkailijan välttämätön itereferentiaalisuus tekevät mahdottomaksi vastata kysymykseen "mitä luonto on?". Näin Matthies ei vaadi historian virheiden korjaamista ja siirtoa uuteen uljaaseen tieteeseen. Hänen mukaansa suhteemme luontoon on määrittävä eri ajassa ja paikassa eri tavoin, yhä uudelleen. Matthiesin essee tarjoaa ko-

koelmalle sen kovasti tarvitseman sulkeuman: ei ratkaisua vaan historiallista tietoisuutta itsestämme ja maailmasta, jossa asumme.

Ville Lähde